

Владимир Старка

**СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЖИЗНЬ ЗАПАДНОУКРАИНСКОГО
КРЕСТЬЯНСТВА В УСЛОВИЯХ СОВЕТСКОЙ ТОТАЛИТАРНОЙ СИСТЕМЫ В 1939–
1941 ГГ.**

Основываясь на различных источниках, рассматриваются условия формирования советской экономической модели в западноукраинской деревне. Анализируются основные этапы внедрения советского фискального законодательства и организационно-правовые механизмы реализации новой экономической модели. Раскрыто влияние советской формы ведения хозяйства на ежедневную жизнь западноукраинского крестьянства.

Ключевые слова: Западная Украина, крестьянство, социально-экономическая политика, аграрные преобразования, сельское хозяйство, советский тоталитаризм.

Volodymyr Starka

**SOCIAL AND ECONOMIC LIFE OF THE WESTERN UKRAINIAN VILLAGERS IN THE
CONDITIONS OF THE SOVIET TOTALITARIAN SYSTEM IN 1939–1941**

The conditions of Soviet economic model development in Western Ukrainian village are analyzed on the grounds of numerous sources. The stages of Soviet fiscal law introduction and organizational and legal mechanisms of new economic model implementation are analyzed. The impact of Soviet totalitarian business pattern on everyday life of Western Ukrainian villagers is described.

Key words: Western Ukraine, villagers, social and economic policy, agricultural transformations, agriculture, Soviet totalitarianism.

УДК 355.4555:386

Леонід Кравчук

**СОЦІАЛІСТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА
ТЕРНОПІЛЬЩИНИ (ВЕРЕСЕНЬ 1939 – ЧЕРВЕНЬ 1941 РР.)**

У запропонованій статті розкрито природу змін в сільському господарстві області, які забезпечували планомірне і поетапне насадження колективних форм господарювання, мета яких полягає у встановленні контролю над господарським механізмом і управлінням галуззю, ліквідації приватної власності, як основи благополуччя розвитку села та його незалежності від нової радянської системи. Крім того висвітлено силові механізми дії радянських чиновників та їх методи, випробуванні в радянському Союзі, як інструмент боротьби із націоналізмом. Така нова політика, що була чужою за формою і змістом, викликала не тільки обурення, а й протистояння між селянством та радянською владою на Тернопільщині.

Ключові слова: сільське господарство, безземельні селяни, малоземельні селяни, колективізація, конфіскація.

Аграрний характер економічного життя Тернопільщини завжди обумовлював важливість вирішення соціальних і виробничих проблем сільськогосподарського сектора господарського організму краю. Проблеми сільського господарства Західної України загострювалися і ускладнювалися колоніальною політикою польської окупаційної влади.

На західноукраїнських землях панував «земельний голод», бо більшість земельних площ перебували у володінні польських поміщиків. Деякі з цих земель з різних причин підлягали парцеляції (поділу на менші ділянки). Саме на такі землі польський уряд прислав своїх колоністів і військових осадників, які, крім значних наділів землі, отримували завдання полонізувати місцеве населення. Жоден українець із цих парцеляцій не міг придбати ні клаптика землі. Переслідувався український кооперативний рух, у якому польська влада бачила не тільки господарського конкурента, а й політичного суперника. Не в кращій ситуації перебували українські підприємці, які давали роботу національній інтелігенції та робітничим прошаркам, а в підсумку все це вело до зростання безробіття серед українського населення. Антиукраїнську скерованість мала й цінова політика польської влади: на українську сільськогосподарську продукцію, що постачалася на польські центральні та західні території, встановлювалися вкрай низькі ціни, внаслідок чого збіднювалося українське село і збагачувалися польські промислові центри. Такий підхід польської влади до економічних проблем краю дозволяв її урядовцям заявляти, що «Волинська земля тече

молоком і медом», а тому з неї можна брати все й у значних кількостях, в той час як українське місцеве малоземельне населення не мало достатніх можливостей купити навіть солі чи гасу [10].

Природно-географічні умови дійсно сприяли розвитку сільського господарства Тернопільщини і забезпеченню відповідного матеріально-побутового рівня життя селянства. Однак тогочасна статистика свідчить про різку несправедливість у розподілі та використанні природних багатств регіону. Кількість малоземельних селянських господарств (0,5–2 га) наближалася до 140 тис., що складало майже 55 % господарств Тернопільського воєводства, але їм належали всього 11 % землі, тоді як 978 поміщицьких родин володіли 45 %. Саме таку статистику в майбутньому використає радянська пропаганда для демонстрації переваг і демократизму соціалістичного способу господарювання в аграрній сфері. У окремих радянських джерелах стверджується, що після приєднання Західної України до УРСР у сільському господарстві краю розпочалися глибокі соціально-економічні перетворення, початок яким поклала націоналізація землі. За період 1939–1940 рр. понад 102 тис. безземельних і малоземельних селян отримали безкоштовно 365 тис га землі, 37 тис. голів худоби, весь поміщицький сільгоспреманент, насіння для посіву. Крім цього, радянська влада ліквідувала заборгованість селянських господарств перед банками, поміщиками і польськими державними установами, скасувала польські податки і різні повинності. Для селянських господарств надано радянський державний кредит на пільгових умовах [3].

Серед сільськогосподарських угідь краю найбільшу площу займають орні землі, що постійно використовуються в сільськогосподарському виробництві. Тернопільщина завжди відзначалася високою зораністю ґрунтів: від 50 % у північних, крайніх південних і західних районах до 75 % у центральних [4–5].

Наступною після землеробства сільськогосподарською галуззю регіону було тваринництво. До 1939 р. на Тернопільщині була значна кількість поголів'я продуктивної худоби. Провідне місце в такому стаді займала велика рогата худоба (далі – ВРХ), та її продуктивність, особливо в малоземельних селянських господарствах, була низькою. Річний надій молока від корови не перевищував 800–850 кг, а вихід м'яса з однієї відгодованої свині був на 20 % нижчим від середнього по Польщі. Хоча кількість худоби була відносно великою, більше 20 % селянських господарств не мали корів, а 44 % були безкінними. Саме тому, щоб завоювати прихильність селян, радянська влада розпочала вирішення проблем тваринництва через забезпечення безземельних і малоземельних селянських господарств продуктивною худобою і тягловою силою [7].

Загальна характеристика стану сільського господарства регіону підтверджується інформацією локального характеру і конкретнішими даними. Зокрема, на Збаражчині землеробство віддавна було основним, а часто і єдиним джерелом забезпечення добробуту населення. Землі Збаражчини були родючими, землеробству сприяли і кліматичні умови. Однак політичні відносини (панування Австро-Угорської імперії, Польщі) гальмували розвиток краю взагалі і розбудову аграрного сектора зокрема. Найбільшою проблемою місцевого сільського господарства був несправедливий розподіл землі. Великі, переважно польські власники займали 37,8 % усієї земельної і, зрозуміло, найкращої площі. На дрібне селянство залишалися 62,2 % земель, переважно гіршої якості. У Східній Галичині тоді були такі категорії господарств: до 0,5 га (6,5 %); 0,5–1 га (12,6 %); 1–2 га (23,5 %); 2–5 га (17,2 %); 5–10 га (14,4 %); 10–20 га (8,7 %); 20–50 га (0,7 %); 50–100 га (0,2 %). На 100 га орної землі в Тернопільському воєводстві припадало 90,2 душ населення. Враховуючи кількість «карликових» господарств і кількість населення Східної Галичини у 30-х рр. ХХ ст. в межах 9 млн осіб, отримуємо «правдивий образ» нужденного життя села: колишні ниви все більше ділилися на вузьенькі нивки, а населення все зростало і біднішало [9].

Таку ж інформацію маємо і на Кременеччині, де за часів Польщі земля розподілялася таким чином: державні установи – 778 десятин (далі – дес.), церкви і монастирі – 8541 дес., духовенство – 636 дес., 444 поміщицьких господарства – 111222 дес., а 59660 селянських господарств – 189451 дес. Серед селянських садиб 23807 мали до 2 га землі, 25503 – по 2–5 га, 84428 – по 5–10 га, 1322 – по 10–15 га, 476 – по 15–50 га, більше 50 га мали 114 господарств [11].

Таким чином, дані воєводств і повітів підтверджували, що земельне питання було гострою проблемою в усій Західній Україні. Це ілюструють загальні цифри по регіону. В руках поміщиків, монастирів, урядовців, осадників перебували 88 % усієї орної землі. Їм же належали 95 % площі лісів. 79,8 % селянських родин перебували у повній господарській залежності від крупних землевласників. 76 % усіх селян були безземельними і малоземельними (60 % мали до 2 га, а 16 % не мали землі). Так, у Тернопільському воєводстві 712 поміщиків володіли 210 тис. га землі, а 100 тис. селянських господарств мали у своєму користуванні тільки 60 тис. га [1].

Таким критичним станом сільського господарства Тернопільщини скористалася радянська влада з часу приєднання краю до УРСР. З приходом Червоної армії розпочалося вирішення земельного питання за радянською методологією. Створювалися селянські комітети, які під керівництвом тимчасових управлінь (а в них абсолютно переважали представники окупаційної

влади) брали на облік безземельних і малоземельних селян, а також тих, хто не мав коней, корів, сільгоспреманенту. Саме між ними розпочали розподіл земель крупних землевласників, робочої і продуктивної худоби, зерна та інвентаря із конфіскованих маєтків. У Тернопільському воєводстві за перші два місяці своєї діяльності селянські комітети передали малоземельним і безземельним селянам понад 213 тис. га землі, 10 тис. коней, 8,6 тис. корів, 3,7 тис. свиней, значну кількість посівного матеріалу. Вони ж виділяли поміщицькі угіддя під пасовища для селянської худоби, організовували копання цукрових буряків на колишніх поміщицьких плантаціях [6].

Однак перші кроки радянської влади, нібито скеровані на ліквідацію соціально-економічної несправедливості та диспропорцій в аграрній сфері регіону, що склалися внаслідок антиукраїнської політики польської адміністрації, бажаних для більшовиків результатів не дали. Конфіскація і розподіл поміщицьких і монастирських земель між безземельними і малоземельними селянами була зустрінута місцевими жителями неоднозначно. Незважаючи на заклики керованих більшовиками селянських комітетів щодо розподілу конфіскованих земель, селяни брали її неохоче, а деякі відмовлялися зовсім. Насамперед супротив обумовлювався споконвічним почуттям приватної власності («не моє!»). Другою причиною було переконання місцевих жителів у недовговічності більшовицького режиму. По-третє, значна частина селян усвідомлювала, що аграрна політика більшовиків, реалізована ними на Сході України, не передбачала такого «дару», як земельна власність, а тому пропонуваній ними розподіл земель сприймався лише як тимчасовий облудний маневр. Хоча про колективізацію села нова влада ще не згадувала, та про неї знали сільські господарі зі «східноукраїнського досвіду» і здогадувалися, що таке чекає і Західну Україну. Тому до кінця 1939 р. селяни не розібрали навіть половини поміщицьких земель. Усі конфісковані землі не були розібрані й до червня 1941 р. [8].

Радянські історики наголошують на тому, що революційно-демократичні перетворення в західноукраїнському селі почали здійснюватися селянськими комітетами одразу після приходу Червоної армії. Першим кроком було надання допомоги найбільш бідним селянам продовольством і найнеобхіднішими товарами. Навіть повідомляють про те, що в ряді сіл селянські комітети розпочали експропріацію поміщицьких, церковних і державних земель та майна безземельним і малоземельним селянам ще до відповідних рішень нової влади. Законодавчу основу конфіскації, націоналізації і передачі селянам поміщицьких земель надала прийнята Народними Зборами Західної України декларація, що гласила: «На звільненій у поміщиків і капіталістів землі Західної України єдиним законним її господарем є трудовий народ: робітники, селяни і трудова інтелігенція». Згідно з її текстом, у колишніх землевласників конфісовано 2,5 млн га орної землі, що складало майже 29,5 % земельних угідь краю. Загальна площа експропрійованих і націоналізованих земель у Західній Україні перевищила 8 млн га, з яких безземельному і малоземельному селянству передано 4,5 млн га ріллі, луків і пасовищ. До грудня 1939 р. селянські комітети розподілили між бідняками понад 1,1 млн га землі. Крім того, селяни отримали худобу, сільгоспреманент, зерно. Сільським жителям Тернопільщини передали понад 13 тис. коней, більше 14 тис. корів, 5,5 тис. свиней, 4,4 тис. овець. У цілому в західних областях одержали 84 тис. коней, близько 100 тис. голів ВРХ, 14 тис. свиней, 27 тис. овець [2].

Слід зауважити, що перші конкретні кроки радянської влади щодо націоналізації землі, засобів виробництва, робочої худоби, майна були досить обережними та завуальованими. Підтвердження такому підходу знаходимо у перших постановках, створених у повітах тимчасових управлінь, де прослідковується підступний алгоритм радянської націоналізації. Оголошено про створення селянських комітетів із бідняків і середняків для захоплення і розподілу земель колишніх землевласників. При цьому наголошується на тому, що відібрані землі розподіляються лише між колишніми наймитами, біднякам і середнякам, проте із застереженням, що ці землі і все майно колишніх експлуататорів береться на облік і передається під охорону селянських комітетів. Насамкінець попереджається, що винні у розбазарюванні відібраного й облікованого майна притягатимуться до суворої відповідальності [12–13].

Такий механізм націоналізації вказував, що ніякого реального розподілу конфіскованого у крупних власників майна не буде, а йде підготовка до його централізованої націоналізації у форматі одержавлення. Навіть окремі випадки розподілу певної частини майна не впливали на реалізацію стратегічного задуму радянської влади. Для прикладу, розподіл між біднякам робочої і продуктивної худоби був явищем тимчасовим: «подаровані» владою коні та корови із часом поверталися в державну власність у процесі примусової колективізації. Так, 30 вересня 1939 р. орган Кременецького тимчасового управління – газета «Сталінським шляхом» – повідомляла: «Цими днями Тимчасове управління м. Кременця роздавало бідним селянам коні, що знаходились у казармах в Білокриниці. Загалом роздано 120 коней, які працюватимуть вже на селянських нивах, а не возитимуть колишніх панів» [8]. Однак із часом роздані коні потрапили у конюшні місцевого

радгоспу або сусідніх радгоспів, а їх господарі втратили статус одноосібного сільського господаря і перейшли в категорію працівників усупільненого радянського сільського господарства.

Партійні історики стверджують, що колективізація сільського господарства на західноукраїнських землях була об'єктивним і закономірним процесом, який стимулювала політика комуністичної партії і радянської держави щодо селянства і до якого селян підштовхувала соціально-економічна необхідність: об'єднання зусиль з метою успішного вирішення завдань розвитку села і забезпечення добробуту сільських мешканців. Увага соціалістичної держави до сільського господарства, крім усього іншого, проявлялася в асигнуванні коштів на його розвиток (2,8 млн крб. у 1940 р. і 3,5 млн крб. у 1941 р.), у створенні машино-тракторних станцій (на весну 1940 р. в Тернопільській області їх нараховувалося 38), які надали допомогу 42,3 тис. селянських господарств, в організації структур зоотехнічної допомоги місцевому тваринництву та в інших заходах. «Проте докорінного поліпшення стану справ на селі за умов дрібного одноосібного господарювання годі було сподіватися... Дрібне розпорошене сільське господарство не мало умов для застосування складної сільськогосподарської техніки й агротехнічної науки, а отже, і для різкого піднесення продуктивності. На досвіді колгоспників східних областей трудящі селяни західних областей України все більше переконувалися в тому, що єдино вірний шлях їх дальшого життя – об'єднання селянських господарств у колективні» [10]. Такою була партійно-політична пропедевтика майбутнього процесу колективізації сільського господарства.

Однак задекларовані більшовицькою владою реалії у формі позитивної радянської статистики особливого впливу на сільського господаря регіону не мали, тому влада змушена була включати ідеологічні та політичні механізми. Комуністична пропаганда і радянська історична наука стверджували, що колективізація сільського господарства відповідає найсуттєвішим потребам і служила інтересам селянства, бо лише вона уможливілювала застосування найновішої сільгосптехніки, що полегшувала працю селян через механізацію аграрного виробництва, вела до зростання врожайності в рослинництві, до продуктивності праці в тваринництві, а в кінцевому підсумку ефективно сприяла підвищенню матеріального і культурного рівня життя селян. У дійсності форми, методи та зміст процесу колективізації вказують, що партійно-державне керівництво переслідувало зовсім інші цілі. Насамперед йшлося про безкоштовне привласнення соціалістичною державою земельних багатств, засобів аграрного виробництва та практично усієї сільськогосподарської продукції. Наступне в задумі радянської влади – знищення трудових селянських господарств і перетворення їх власників, споконвічних сільських господарів, у звичайних одержавлених наймитів, які замість прибутку із приватного господарювання отримували мізерну платню від господаря-держави у вигляді трудоднів. Таким способом радянська влада отримувала десятки мільйонів дешевих робочих рук, які можна було планово і примусово використовувати в будь-який час і за будь-яким призначенням.

Партійно-державні верхи знали, що західноукраїнське селянство зустрине колективізацію негативно і чинитиме певний супротив. А це давало радянській владі підстави для масових репресій, депортацій і т. п. Саме за рахунок цього більшовики забезпечували дешевою робочою силою найбільш незаселені території СРСР. Так з'являлося найдешевше джерело соціалістичного нагромадження – підневільна праця репресованого дорослого і працездатного населення. Колективізація селянських господарств і «обґрунтовані» радянськими законами силові репресивні методи боротьби із селянським опором їй посилювали залежність сільського населення від комуністичної влади. У загальному, за задумом партійно-державного керівництва, колективізація сільського господарства, позбавляючи селян основних засобів аграрного виробництва (землі, робочої худоби, засобів обробітку землі), була покликана поступово знищити у психології селян почуття приватної власності, а у свідомості – сприйняття себе приватним власником. Тобто ліквідувати економічний фундамент індивідуальної свободи сільського трудівника, а з цим і його прагнення до національної свободи і можливості реального супротиву комуністичному деспотизму [14].

У дослідників історії КПРС – своє бачення витоків, характеру, методів реалізації та результатів колективізації сільського господарства в західних областях УРСР. Вони наголошують на прогресивних цілях і демократичних засадах всіх заходів зі здійснення соціалістичних перетворень у сільському господарстві регіону, трансформації місцевої аграрної галузі до господарювання за радянським, тобто російським, взірцем. Акцентується, що колективізація сільського господарства області відбувалася на основі ленінського кооперативного плану, перевіреного на практиці історичного досвіду колгоспного будівництва на Сході України і в цілому в СРСР. Перший елемент «східного колективного досвіду»: створення колгоспів очолили партійні організації, які «проводили велику виховну роботу серед селян, організовували їх екскурсії до східних районів УРСР... Активними агітаторами за колгоспний лад стали представники місцевого активу, які побували в колективних господарствах східних областей республіки й ознайомилися із життям колгоспників».

З цього приводу 21–22 лютого 1940 р. Тернопільський обком партії та облвиконком провели першу обласну нараду працівників сільського господарства та сільського активу. У зверненні «До всіх селян-батраків, бідняків, середняків і спеціалістів сільського господарства Тернопільської області» нарада закликала селянство краю сміливіше ставати на колгоспний шлях, добиватися підвищення врожайності всіх культур. Подібні наради відбулися в усіх районах області. За перехід селянства до колективного господарювання активно агітували обласна і районні газети. У підсумку, «поїздки делегацій, висвітлення у пресі досвіду колективізації, допомога кадрами організаторів – все це дало можливість перейти до створення в селах Тернопільщини виробничої кооперації. Уже в квітні 1940 р. в області створено 45 колгоспів, які об'єднали 3905 селянських господарств і 8325 сільських трудівників, яким належало понад 10 тисяч га землі» [14].

Згідно зі свідченням партійних джерел, колективізація сіл Тернопільщини розпочалася і здійснювалася виключно демократичними методами і формами, а поодинокі порушення цих методів і форм були наслідком відходу від положень статуту сільгоспартії, формального перенесення в західні області форм і методів роботи, що застосовувалися під час колективізації у східних районах України і не відповідали місцевим умовам. У зв'язку з цим, згідно з вимогою ЦК КП(б)У, «враховувати місцеві особливості, повсякденно займатися вихованням трудящих, не підмінити його методами голого адміністрування, уважно прислухатися до побажань трудівників, посилити класову пильність і боротьбу з порушниками соціалістичної законності» обком партії вивчає стан агітаційно-масової роботи серед селян-одноосібників і колгоспників області, стан дотримання Статуту сільгоспартій, контролює реалізацію заходів щодо планування та виконання виробничих завдань у створених колгоспах.

На першому етапі радянської програми в стосунках з місцевим населенням в якому домінувало сільські верстви населення і якась частина його дійсно повірила партійній пропаганді щодо забезпечення українського селянина землею та всі для цього необхідним. Та, на жаль, подальші методи змін на селі скоро розвіяли міф про гуманність радянської системи. Трансформації суспільно-політичного, соціально-економічного і культурного життя західноукраїнського населення партійно-державні органи здійснювали з комплексним підходом, з максимально можливою синхронізацією ідеологічних, соціально-економічних і політико-репресивних заходів щодо мешканців краю. Одночасно з українізацією, радянська влада в західноукраїнському регіоні розгорнула ряд соціально-економічних перетворень. Насамперед здійснювалися спроби розв'язати проблему аграрного перенаселення, що була традиційно гострою для Західної України. У колишніх землевласників, польських осадників і колоністів конфісковано 2,7 млн га орної землі, однак до рук селян передали лише 1,1 млн га, а 1,6 млн га залишили для створення радгоспів і колгоспів (на першому етапі колективізації їх створено 180).

Упродовж першого року існування радянської влади в регіоні вступ до колективних сільгоспідприємств вважався справою добровільною, але з листопада – грудня 1940 р. на селян почав здійснюватися адміністративний тиск з метою змусити їх вступати до колгоспів. Така природа відносин не сприймалася місцевим населенням і стала чи не основним чинником протистояння і непримиренності українського національного світогляду і чужої соціалістичної радянської системи, що впроваджувалася на новозагарбаній території.

Список використаних джерел

1. Бабій Б. М. Возз'єднання Західної України з Українською РСР. К.: Вид-во АН УРСР, 1959. 193 с.
2. Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною / За заг. ред. Сливки Ю. Ю. К.: Наукова думка, 1989. 482 с.
3. Волобой П. В. Тернопільська область: Географічний нарис. К.: Радянська школа, 1959. 112 с.
4. Дацюк І. Перші дні «радянського життя» у спогадах греко-католицького та римо-католицького духовенства Східної Галичини // Сторінки воєнної історії України. К., 2012. Вип. 14. С. 46–56.
5. Дацюк І. Радянська антирелігійна політика в 1939–1941 рр. на Галичині // Вісник Черкаського університету. Черкаси, 2005. Вип. 66. С. 118–124.
6. Двадцятий з'їзд КПСС без маски. Видання закордонних частин ОУН, 1956. – 168 с.
7. Друга світова війна в історичній пам'яті України. За матеріалами Українського інституту національної пам'яті / Відп. ред. Ігор Юхновський. Київ-Ніжин: Видав. ПП Лисенко Н.М., 2010. – 247 с.
8. Західня Україна під більшевиками. IX. 1939 – VI. 1941. Збірник статей. За ред. Мілени Рудницької. Нью-Йорк, 1958. 494 с.
9. Збаражчина. Збірник статей, матеріалів і споминів / За ред. Володимира Жили. Т. 1. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1980. 740 с.
10. Семенюк А. На тему українсько-польських відносин. Критичні зауваження. Міннеаполіс, Міннесота, США, 1996. 167 с.
11. Соціалістичні перетворення на Кременеччині: Цифри і факти за 1939–1967 рр. Альбом. Кременець, 1967. 17 арк.
12. Сталінським шляхом. 1939, 25 вересня. № 1.
13. Сталінським шляхом. – 1939, 30 вересня. № 3.
14. Ковалюк В. Р. Культурологічні та духовні аспекти «радянської» Західної України (вересень 1939р. – червень 1941 р.) // Український історичний журнал. 1993. № 2–3.
15. Лучаківська І. Радянські депортаційно-переселенські акції 1939–1941 рр. // Наукові записки ТНПУ ім. В.Гнатюка. Серія: Історія. Випуск 2. Тернопіль: Видавництво ТНУ ім. В.Гнатюка, 2011. С. 62–65.

References

1. Babiy B.M. Vozzyednannya Zakhidnoyi Ukrayiny z Ukrayins'koyu RSR [Reunification of Western Ukraine with the Ukrainian SSR]. K.: Vyd-vo AN URSS, 1959. 193 s. 2. Vozzyednannya zakhidnoukrayins'kykh zemel' z Radyans'koyu Ukrayinoyu [Reunification of Western Ukrainian lands with the Soviet Ukraine] / Za zah. red. Slyvky Yu.Yu. K.: Naukova dumka, 1989. 482 s. 3. Voloboy P.V. Ternopil's'ka oblast': Heohrafichnyy narys [Ternopil region: Geographical sketch]. K.: Radyans'ka shkola, 1959. 112 s. 4. Datsyuk I. Pershi dni «radyans'koho zhyttya» u spohadakh hreko-katolyts'koho ta rymo-katolyts'koho dukhovenstva Skhidnoyi Halychyny [The first days of «Soviet life» in the memoirs of the Greek Catholic and Roman Catholic clergy of Eastern Halychyna]. Storinky voyennoyi istoriyi Ukrayiny. K., 2012. Vyp. 14. S. 46–56. 5. Datsyuk I. Radyans'ka antyrelihiyna polityka v 1939–1941 rr. na Halychyni [Soviet anti-religious policy in 1939–1941 in Halychyna]. Visnyk Cherkas'koho universytetu. Cherkasy, 2005. Vyp. 66. S. 118–124. 6. Dvadsyatyy zyzid KPSS bez masky [The Twentieth Congress of the Communist Party of the Soviet Union without a mask]. Vydannya zakordonnykh chastyn OUN, 1956. 168 s. 7. Druha svitova viyna v istorychniy pamyati Ukrayiny. Za materialamy Ukrayins'koho instytutu natsional'noyi pamyati [World War II in the historical memory of Ukraine. According to materials of the Ukrainian Institute of National Memory] / Vidp. red. Ihor Yukhnovs'kyy. Kyiv-Nizhyn: Vydav. PP Lysenko N.M., 2010. – 247 s. 8. Zakhidnya Ukrayina pid bol'shevykamy. IX.1939 – VI.1941 [Western Ukraine under the Bolsheviks. IX 1939 – VI. 1941.]. Zbirnyk statey. Za red. Mileny Rudnyts'koyi. N'yu-York, 1958. 494 s. 9. Zbarazhchyna. Zbirnyk statey, materiyaliv i spomyniv [Zbarazh region. Collection of articles, materials and memories] / Za red. Volodymyra Zhyly. T. 1. N'yu-York-Paryzh-Sidney-Toronto, 1980. 740 s. 10. Semenyuk A. Na temu ukrayins'ko-pol's'kykh vidnosyn. Krytychni zauvazhennya [On the topic of Ukrainian-Polish relations. Critical remarks]. Minneapolis, Minnesota, SShA, 1996. 167 s. 11. Sotsialistychni peretvorennya na Kremenechchyni: Tsyfry i fakty za 1939–1967 rr. Al'bom [Socialist transformations in Kremenets region: Figures and facts for 1939–1967. Album]. Kremenets', 1967. 17 ark. 12. Stalins'kym shlyakhom. 1939, 25 veresnya. # 1. 13. Stalins'kym shlyakhom. – 1939, 30 veresnya. # 3. 14. Kovalyuk V.R. Kul'turolohichni ta dukhovni aspekty «radyanizatsiyi» Zakhidnoyi Ukrayiny (veresen' 1939r. – cherven' 1941 r.) [Cultural and spiritual aspects of "Sovietization" of Western Ukraine (September 1939 – June 1941)]. Ukrayins'kyy istorychnyy zhurnal. 1993. # 2, 3. 15. Luchakivs'ka I. Radyans'ki deportatsiyno-pereselens'ki aktsiyi 1939–1941 rr. [Soviet deportation-resettlement actions of 1939–1941]. Naukovi zapysky TNPU im. V.Hnatyuka. Seriya: Istoriya. Vypusk 2. Ternopil': Vydavnytstvo TNU im. V.Hnatyuka, 2011. S. 62–65.

Леонид Кравчук

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА ТЕРНОПОЛЬЩИНЫ (СЕНТЯБРЬ 1939 – ИЮНЬ 1941 ГГ.)

В предлагаемой статье раскрыто природу изменений в сельском хозяйстве области, обеспечивающих планомерное и поэтапное насаждение коллективных форм хозяйствования, цель которых заключается в установлении контроля над хозяйственным механизмом и управлением отраслью, ликвидации частной собственности как основы благополучия развития села и его независимости от новой советской системы. Кроме того освещены силовые механизмы действия советских чиновников и их методы, которые были уже испытаны в Советском Союзе, как инструмент борьбы с национализмом. Такая новая политика, которая была чуждой по форме и содержанию вызвала не только возмущение, но и противоречие между крестьянством и советской властью на Тернопольщине.

Ключевые слова: сельское хозяйство, безземельные крестьяне, малоземельные крестьяне, коллективизация, конфискация.

Leonid Kravchuk

SOCIALIST TRANSFORMATION OF AGRICULTURE TERNOPIL REGION (SEPTEMBER 1939 – JUNE 1941)

The proposed article the nature of changes in the agricultural area which provided systematic and gradual imposition of collective forms of management, the purpose of which is to establish control over the economic mechanism and management of the sector, the abolition of private property as the basis for the welfare of the village and its independence from the new Soviet system. Also highlights the power mechanisms of Soviet officials and their methods have been tested in the Soviet Union as a tool to combat nationalism. This new policy, which was strange in form and content not only caused outrage but protestoyannya between the peasantry and the Soviet authorities in the Ternopil region.

Key words: agriculture, landless peasants, small farmers land, collectivization, confiscation.